

דף ג

- ג. א. העובר על לאו ללא עשיית מעשה, האם לוקה?
 ב. הממיר בהמת קדשים, האם לוקה? האם איסור המרה נחשב כלאו שיש בו מעשה אם לאו?
- א. אמר רב יהודה אמר רב: כל 'לא תעשה' שבתורה, עשה בו מעשה חייב, לא עשה בו מעשה פטור [מלבד מוציא שם רע ועדים זוממים שמפורש בהם מלקות, ואין ללמוד מהם למקומות אחרים מפני שיש בהם צד חמור. ע' מכות ד; תוס']. ולדברי רבי יהודה לוקים על לאו שאין בו מעשה (י"א שכן גם דעת רבי עקיבא, ויש חולקים. ואולם רבי יעקב וריה"ג ושאר תנאים חולקים וסוברים שאין לוקים עליו. וכן נקט רבי יוחנן, ואילו ריש לקיש סובר שלוקים).
- ומסרו מרבי יוחנן משום רבי יוסי הגלילי שישנם שלשה דברים היוצאים מהכלל הזה; נשבע, מימר ומקלל חברו בשם – שאעפ"י שלא עשה מעשה בידים חייב, כפי שדרשו מן המקראות. המקדים תרומה לביכורים; נחלקו רבי יוסי ברבי חנינא ורבי אלעזר האם לוקה משום שבדיבורו עשה מעשה, או אינו לוקה משום שהוא לאו הניתק לעשה.
- א. בירושלמי (שבועות ד, י) נחלקו בדין מקלל חברו; חבריא אמרו אינו לוקה לפי שאין בו מעשה, ורבי יוסי אמר לוקה. והלכה שלוקה. ואינו חייב עד שיתרו בו כשאר חייבי מלקות (רמב"ם סנהדרין כו, ד). ואף המקלל עצמו בשם בכלל זה (עפ"י שבועות לו; רמב"ם כו, ג). ונחלקו הראשונים במקלל חברו שלא בשם המיוחד האם לוקה אם לאו (ערמב"ם וראב"ד סנהדרין כו, ג; רש"י שבועות כא; רבנו ירוחם יד, ח. וע"ע חזו"א סנהדרין כ, ה-ו; חדושי מרן רי"ז הלוי ואבי עזריה הל' סנהדרין כו; בית ישי טו).
- ב. הנודר או נשבע בשם אלהים אחרים – מבואר בסוגיא בסנהדרין (סו) שלחכמים אינו לוקה משום שאין בו מעשה אלא דיבור, ולרבי יהודה לוקה. ובזה פסק הרמב"ם (עכו"ם ה, ג; סנהדרין יט, ד) שלוקה (וכ"ה בשלחן ערוך יו"ד קמז, א). והראב"ד השיגו, שהרי הלכה כחכמים.
- ג. החוסס בהמתו בקולו, שגוער בה בבואה לאכול בדישתה; לדברי רבי יוחנן לוקה משום שעל ידי עקימת שפתיו וקולו נעשה מעשה, וריש לקיש פוטר (עפ"י ב"מ צ: ותוס' שם ובסנהדרין סה: ובשבועות כא).
- מבואר מדברי כמה ראשונים שהמאנה את חברו בדברים – לוקה (ע' מרדכי פ"ד דב"מ; שו"ת מהר"ם תשפה; ד"מ חו"מ רכח). ויש לומר שאעפ"י שאין בזה מעשה אך כיון שעל ידי דיבורו נתבייש הלה הרי זה כמימר וכחוסס שבדיבורו נעשה מעשה (ע' שו"ת שבט הלוי ח"ח שט, ב).
- וכן המקדיש בעל מום – כתב הרמב"ם (איסורי מזבח א, ב) שלוקה (ע' בספר החינוך ובמנחת חינוך רפה. וע"ע אבי עזריה הל' עכו"ם ה, יא והל' סנהדרין כו, ג אות טו).
- ואולם המחשב מחשבת פסול בקדשים, גם אם ננקוט שצריך לכך דיבור – אינו לוקה משום שאין בו מעשה, ואעפ"י שע"י עקימת שפתיו חל פסול בקרבן, שונה כאן שאין הדיבור נצרך אלא לידע מחשבתו אבל בעצם המחשבה היא הפוסלת. או גם משום שכל עוד לא נעשו העבודות היה הקרבן אסור, נמצא שבדיבורו לא פעל כלום אלא מנע את ההתר מלבוא (עפ"י שיטמ"ק ב"מ מג: וע' גם בנובי"ת יו"ד קסח).
- ד. לאו שאפשר לעבור עליו על ידי עשיה ועל ידי אי עשיה; יש אומרים שלוקים עליו אפילו כשלא עשה מעשה (כן צידד במגיד משנה שכירות יג, ב לענין חסימה בקול). ויש אומרים להפך, אפילו כשעשה מעשה אין לוקים עליו (ע' בספר החינוך קיג [וע"ש ובמנחת חינוך שמה שמו ובלאו ד'לא תשחט').

ואולם לענין חסימה בקול מבואר בחינוך שלוקה, ואפשר שלדעתו תלוי באופי הכללי של הלאו. או מפני שבדיבורו נעשה שינוי במציאות, והרי זה כתמורה – עתוס' שבועות כ"א. ועוד. ונראה שכן היא דעת הערוך המובא בתוס' במכות ד' (ד"ה הא) לענין מקיים כלאים). ויש אומרים שאם עבר במעשה לוקה ואם שלא במעשה אינו לוקה (תוס' מכות ד'; וע"ע תוס' פסחים סג רע"ב ועוד). ע"ע: ירושלמי שבועות ג, ז; תוס' נזיר יז. ובהגהה; משנה למלך יסודי התורה ה, ח ד"ה ודע דאחר; שער המלך חמץ א; מנחת חן ה, ג; 'חדושי הגרי"ז' כאן; דובב מישרים ח"א כז; דבר שמואל פסחים כד: אות ג. פירוט נוסף בדיני לאו שאין בו מעשה, במכות ד.

ב. תנן, הממיר סופג את הארבעים. ואמרו בדעת רב שתנא דידן סובר כרבי יהודה שלוקין על לאו שאין בו מעשה, אבל אנו אין נוקטים כן הלכך אינו לוקה. ואולם בשם רבי יוחנן אמרו שלוקים על תמורה לדברי הכל. ופירש רבי יוחנן שאין זה כלאו שאין בו מעשה מפני שבדיבורו עשה מעשה – חלות התמורה. הרמב"ם (ריש הלכות תמורה) חשבו כלאו שאין בו מעשה ואעפ"כ לוקה ארבעים, וזהו אחד משלשה דברים היוצאים מן הכלל כנ"ל. וכנראה פסק דלא כרבי יוחנן (עפ"י כסף משנה. וע' באחרונים הסברים רבים לשיטתו). התוס' צדדו לפי תירוץ אחד שלוקה שמונים משום הכפלת הלאוין. ואולם יש אומרים שלפי האמת נקטו התוס' שלוקה ארבעים רק כתבו שמלשון המשנה אין הכרח (עפ"י חדושי ובאורים. וע' לח"מ ריש הל' תמורה ועוד).

חיובי שבועות שוא ושקר בודון ובשגגה, נתבאר בפירוט בשבועות ג"ד כ-כא.

דפים ג – ד

ד. המוציא שם שמים לבטלה, מה דינו והיכן אזהרתו?

מבואר בגמרא שהמוציא שם שמים לבטלה אינו לוקה, שאין בו אזהרת לאו אלא אזהרת עשה, את ה' אלקיך תירא (או גם מאם ליראה. שיטמ"ג: אות יב).

א. המברך ברכה לבטלה, כתב הרמב"ם (ברכות א, טו) שהרי זה נושא שם שמים לבטלה וכנשבע לשוא הוא. יש מפרשים (נשמת אדם ה, א; חזו"א או"ח קלז, ה. וע' אבן האזל ברכות א, יג-טו) שאין כוונתו ל'לא תעשה' דאוריתא, שהרי כאמור אפילו במוציא שם שמים לבטלה אין 'לאו', כל שכן כשאומר דרך ברכה. ולפי זה נראה שהמברך ברכה שאינה צריכה, אפילו 'עשה' אין בו שהרי אמר ברכה ותהלה לה, אלא איסור דרבנן יש שמשנה ממטבע שקבעו בברכות, וסמכו חכמים איסורם א'לא תשא' (כמבואר בברכות לג.). וכן דעת בעלי התוס' וכמה ראשונים שהאומר ברכה לבטלה אין בו אלא איסור דרבנן (עתוס' ר"ה לג. רא"ש קדושין פ"א מט; תר"י ברכות פרק ת; ר"ן ר"ה; ספר החינוך תל ועוד). [ורשאי אדם לנסח תפילה ותהילה לה, ורק דרך ברכה שקבעו חכמים – אסור לבטלה. חזו"א שם, וע"ע בדבריו שם כה, ח ובחלק אה"ע סג, כג].

ואולם המגן-אברהם (סו"י רטו. וע' בדבריו קכח סק"ב) כתב בדעת הרמב"ם שברכה שאינה צריכה אסורה מדאורייתא. וכ"כ הגרעק"א (בתשובה כה) וברכי יוסף ועוד פוסקים.

[יש מפרשים הטעם, שלרוב חשיבותה של הברכה הרי דינה כשבועה, ולכך היא חמורה מהוצאת שם לבטלה בעלמא (ע' מנחת שלמה ח"ב ג).